

RAPOARTELE PREOȚILOR GRECO-CATOLICI DESPRE RETRAGEREA TRUPELOR GERMANO-UNGARE, RESPECTIV INTRAREA SUBUNITĂȚILOR ARMATEI ROȘII ÎN MARAMUREȘ ȘI ASUPRA „REGIMULUI ODOVICIUC”

ILIE GHERHEȘ, DOINA GHERHEȘ

În toamna anului 1944 subunități ale Armatei a 40-a Sovietică, luptând în cadrul Frontului II Ucrainean, comandat de mareșalul Rodion Malinovschi, zdrobind rezistența Corpului 17 German, traversau Carpații Răsăriteni. În Maramureșul, așa-zis Istoric mai nou, primele subunități sovietice au intrat din direcția Bistrița, începând cu ziua de 15 octombrie 1944.

Profund înfiorați de tot ceea ce se întâmpla pe frontul din imediata lor apropiere, dar mai ales afectați de reverberațiile iscate în câmpul lor de preocupări, ierarhii și clerul greco-catolic maramureșean, în ședința eparhială ținută la 30 noiembrie 1944, la sediul episcopiei, în Baia Mare, constatau: „Evenimentele cari s-au succedat după actul istoric de la 23 August și mai ales cele ale operațiunilor de război, care au făcut o realitate din hotărârile marilor aliați ai României de a socoti arbitrajul odios de la Viena nul și neavenit”¹. După ce i se retrag anumite prerogative cu care a fost investit pe timp de război vicariatul protopopesc Sighet, datorită evoluției pozitive a evenimentelor, prin același ordin nr. 2910 din 1944 al episcopului Al. Russu, se mai cere protopopului de Sighet, Titus Berinde: „Nepregătiți până atunci (până la actul de la 23 August 1944 – n.n. I.G., D.G.) – luând, firește, pentru informație precisă, în prealabil contact cu titularii parohiilor – un raport cât mai amănunțit asupra întâmplărilor mai de seamă de după 23 August din cuprinsul districtului. Momentele acestea de vitală importanță pentru biserică și țară, cari e bine anume să nu fie trecute numai în Cronici parohiale, ci să fie consemnate și în acte ale arhivului protopopesc și cel eparhial”².

Răspunzând acestui ordin, apreciem noi istoric, de mare angajament al propriilor lor conștiințe, vicarul și preoții din protopopiatele Vișeu și Sighet, prin

¹ Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, Fond. Protopopiatul greco-catolic Sighet, d.1/1944, f.1.

² *Ibidem*, f. 1 v.

rapoartele întocmite, uneori până la detaliu sau, dimpotrivă, alteori superficial sau doar lapidar, reușesc să descrie un tablou complex al acelor evenimente istorice. La o privire de ansamblu asupra acestor „acte oficiale” constatăm că, în principal, ele se referă la: arestările românilor maramureșeni încă din noaptea de 23/24 August 1944, folosindu-se tabele întocmite dinainte de către Budapesta, retragerea devastatoare, uneori apocaliptică, a trupelor germano-ungare, după un scenariu clasic pentru astfel de împrejurări, masacrul de tristă faimă de la Moisei, din ziua de 14 octombrie 1944, când au fost măcelăriți 31 de români, între care 29 au fost uciși, intrarea trupelor Armatei Roșii (primate ca trupe eliberatoare, în primele momente), preluarea, nu fără dificultăți, într-o primă etapă, a administrației județului de către români, tensiunile și, apoi, confruntările interetnice (româno-ucrainiene), din iarna 1944/1945 și primăvara ce a urmat, rechizițiile operate de Armata Roșie ș.a.

Calvarul acestor zile, stâmpărat totuși cu nădejdea că soarta războiului se schimbase și a devenit una favorabilă pentru români, este descris cu multă parcimonie de către preotul Eugen Botoș din parohia Borșa care, într-o primă fază, relatează evacuarea forțată a borșenilor. În raportul său din 14 ianuarie 1945, preotul paroh arăta: „la o lună, în 23 septembrie 1944, zi de duminică, celebraz Sfânta Liturghie în biserica din Borșa III. Trenuri de căruțe germane și maghiare treceau în jos, încărcate și supraîncărcate cu muniții, urmate de cirezi de vite și turme de oi – jaf din agoniseala bietului român.

De abia ieșiți din biserică ne sosește știrea că în termen de trei zile trebuie să evacuăm comuna Borșa, urmând să pornim spre prima etapă a pribegiei noastre, după cum le era în gând asupritorilor noștri – pe Valea Izei.

Plâns, necazuri, durere peste tot, în special femeile și copiii mulți și ai căror bărbați erau concentrați în companiile de muncă.

Casa parohială este ocupată de germani. Calvarul evacuării începe chiar a doua zi, de luni, 24 septembrie 1944.

Lume multă pe drumul principal – neîncrezătoare încă în verosimilitatea ordinului de evacuare, sau sperând într-o salvare minunată, doritoare de a se convinge «văzând cu ochii», pe primii cari ar trebui să plece, cei din Fântâna. Mulți nici nu se gândesc să plece sperând în ocrotirea codrilor și pădurilor, cari de atâtea ori s-au dovedit prietenii cei mai buni ai bietului român, cuprins de necaz.

Primele căruțe cu evacuați pornesc ce-i drept puțini și astfel s-a destrămat un vis al neîncrezătorilor! Baioneta purtată de trufașa „pană de cocoș” se dovedește fără de milă și cel ce nu vrea să se supună ordinului se va supune, desigur, loviturilor paturilor de pușcă, ghionturilor de picioare etc., toată gama mijloacelor întrebuințate de jandarmeria maghiară pentru executarea ordinului³.

³ Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Baia Mare, Fond. Protopopiatul greco-catolic Vișeu, d. 187/1944, f. 14.

Păstrând „farmecul” de adevărat reportaj de război ce se desprinde prin lecturarea raportului preotesc, vom continua cu un alt fragment care se referă, mai cu seamă la preot și familia sa, întotdeauna însă privindu-se în raport de interconexiune cu cei din jurul său: „Din mijlocul credincioșilor pe care îi mângâiam, în 25 septembrie (1944 – n.n. I.G., D.G.) am fost arestat de jandarmii unguri, pe motivul că agit mulțimea – împreună cu curatorul meu Ioan Timiș Găzdac, dar după un arest de două ceasuri am fost puși în libertate.

Familia mi-am evacuat-o în comuna Ieud în ziua de 28 septembrie, iar eu m-am reîntors în parohie pentru a pleca cu ultimul transport care era fixat pe ziua de 30 septembrie, sâmbătă.

Peste tot numai armată germană și maghiară, unele trupe mergând în sus, venind în jos.

În 30 septembrie am părăsit Borșa plecând spre Ieud, pentru a fi mijlocul aceluia care acum aveau mai multă nevoie de noi și cari, împărțiți în 6-7 sate, locuiesc împreună cu cei din satele respective”⁴.

Aproape resemnat, oricum depășit de amplitudinea situației create, cu o intuiție înfiorătoare, vrednicul preot descrie, în continuare, episodul venirii „trupelor sovietice” în localitate: „*Borșa a fost ocupată de trupele sovietice* – (s.l.n. – I.G., D.G.). Duminecă 15 octombrie! Zorile zilei de 16 Octombrie – celor cari eram evacuați ne aduc (știri) despre trupele eliberatoare! Mulțime de oameni, leudeni și Borșeni – au ieșit în gura Ieudului pentru a vedea trecerea armatelor victorioase! Așteptam cu atâta drag să vedem și de-ai noștri dar... (punctele aparțin autorului – n.n. I.G., D.G.) nu soseau, căci ei erau în lupte cu dușmanul în altă parte, și-am rămas cu bucuria libertății pe care ne-o aduceau trupele sovietice și cu dorul în inimă, după îmbrățișarea de frate a(l) soldatului nostru – a(l) nostru al tuturor – a(l) soldatului român”⁵.

Dacă linia întâi de rezistență a fost organizată pe vârful Prislop, localitatea Moisei a fost pregătită pentru apărare, într-o fază ulterioară eventuală. În raportul nr. 153/1944, întocmit la 23 decembrie 1944, de către preotul Gavril Nap, se consemnează: „Comuna Moisei a fost considerată și pregătită ca a doua linie de rezistență împotriva eventualelor atacuri venite de dincolo de Prislop. În vederea acestora, încă din 1942, autoritățile militare maghiare au început lucrările de fortificație. centrul comunei, între cele două poduri și Izvorul Negru au fost împânzite cu rețele de sârmă, cu o mulțime de cazemate, obstacole de piramide de beton și cu șanțuri adânci contra înaintării tancurilor. În aceeași vreme s-a minat întreg teritoriul dinaintea întăriturilor”⁶.

După această adevărată descriere de specialitate a unei lucrări militare, preotul din Moisei își continuă observațiile circumscriind evenimentele locale unor planuri mai generale ale războiului, remarcând: „După evenimentele politice

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, f.13.

din 23 August 1944, trupele rusești făcând presiuni serioase asupra ungarilor, postați pe linia întâi de rezistență de pe vârful Prislopului, Comandamentul militar maghiar, a dispus evacuarea comunelor Borșa și Moisei ceea ce s-a și executat, între zilele de 26-31 octombrie 1944. Locuitorii din Moisei s-au evacuat în toate comunele de pe Valea Izii, începând de la Săcel și până la Strâmtura. Primăria și oficiul parohial s-au evacuat în Rozavlea.

Cu toate pregătirile însă, desfășurarea evenimentelor nu se mai putea împiedica. Ruperea frontului de la Oradea mare și Cluj, de către trupele ruso-române, au adus cu sine primejduirea de a fi încercuți în cotul intern al Carpaților Nordici, (trupele) maghiare, germane și deci, s-a dat ordinul de retragere, din întreg Ardealul de Nord”⁷.

Abominabila crimă săvârșită de horthyști, la hotarul dintre satele Moisei și Borșa, prin uciderea mișelească a 29 de țărani români, foști muncitori de front, pe muntele copilaș, înghesuți în cele două case, precum și tabloul apocaliptic al Moiseiului, înainte de intrarea rușilor, este descris de către preotul Eugen Botoș, întors în Borșa, așa cum am arătat mai sus: „În 15 octomvrie (1944 – n.n. I.G., D.G.) duminică, retragerea armatei germane, jefuind casele oamenilor, luând vitele întâlnite în cale ucigând porcii etc.

Podurile sunt aruncate în aer, fiecare lovitură asigurându-ne de îndepărtarea, pentru totdeauna a trupelor cari ne deveniseră atât de vrăjmașe.

Seara, o fâșie de lumină roșiatică, cari se înalță pe Valea Vișeului, lumina întreg cerul. Ardea Moiseiul, ardeau fabricile Vișeului de Sus, aprinse de mâini criminale ale acelora ce lăsau în urmă pustiirea, întocmai ca strămoșii lor barbari: dar am scăpat de ei!⁸.

Profund impresionat de spectacolul apocaliptic la care asista, cu multă durere în suflet, preotul, devenit reporter de război ad-hoc, își continuă amarele observații, după multe alte precizări, oprindu-se atât la devastările suferite de imobilele din Moisei, cât și la funestul episod al martirajului celor 29 de români (cifra fiind stabilită ulterior): „Moiseiul ne- privit trist sau noi îl priveam cu tristeță?! Despuiat de aproape toate locuințele sale, trecut prin pârjolul focului iscat de niște criminali(...).

Strigoi înălțându-se asemenea unor schelete deșirate, din cenușa caselor întunecate, pustii și înspăimântătoare, ne priveau coșurile caselor.

Doar Domnul din biserica neatinsă ne mai mângâia privirile.

Am trecut cu repeziciune, urmăriți de fantomele acestui sat devastat, dar la capătul de sus o altă priveliște ne-a înspăimântat privirile. Două case ale morții! Trupuri de oameni, unul peste altul, scăldați în sânge, cu frica încremenită în sticlirea ochilor, împietriți în mișcarea prin care voiau să se ascundă, zac

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, f.15.

împușcați. Sunt vreo 32! Treizeci și doi necunoscuți, după care zadarnic așteaptă scumpii lor să mai sosească acasă. Toți din companie la muncă!

Cu ce-au greșit oare «stăpânitorilor»? O ceață ni se ia de pe ochi. Va să zică, ceea ce credeam că-i minciună (doar zvon – n.n. I.G., D.G.) era adevăr, însă ce mârșăvie! Criminalii erau chiar acuzatorii.

Am plecat înfiorați de la aceste «case ale morții», neștiind bine de plutim în vis sau trăim aievea! O, Doamne, ce vom mai vedea?!⁹

Din Borșa evacuată subunitățile sovietice și-au urmat drumul, în aceeași zi (15 octombrie – n.n. I.G., D.G.), în Moiseiul martirizat. Preotul locului, Gavril Nap, referitor la acest moment, mai adaugă la nenorocirile relatate de confratele său și alte aspecte: „*Minele așezate în fața întăriturilor și bombele părăsitate de unguri* – (s.l.n. – I.G., D.G.) încă și-au pretins jertfele lor ucigând, până în prezent șapte persoane din Moisei, iar o femeie, în ignoranța ei, ironizând și mirându-se că vede o femeie ruscă îmbrăcată militarăște, a fost împușcată mortal de către aceasta.

Trupele rusești au intrat în Moisei imediat după retragerea trupelor maghiare, adică în 15 octombrie 1944¹⁰.

Urmând firul apei Vișeului, trupele germane și ungurești s-au retras în aval, minând și aruncând în aer nenumărate obiective, devenite militare: fabrici, clădiri administrative, gări (între care cea din Petrova, fostă cu etaj), poduri ș.a. Mai scump la vorbă, făcându-l pe cercetătorul de azi să-l bănuiască de o anumită complicitate, de o anumită dependență specifică raporturilor dintre victimă și agresor, se dovedește a fi preotul Gheorghe Vlad din Leordina, care, sub nr. 68/1944, a doua zi de Crăciun, în 26 decembrie 1944, raporta doar referitor la trupele sovietice: „În ziua de 16 octombrie a.c. armata rusă a ridicat 4 perechi de cai cu cară și a distrus arhiva parohiei, bineînțeles dosarele, căci matricolele și cele mai de valoare au fost de cu timpuriu asigurate în adăposturi”¹¹.

În comuna vecină Petrova, în aval de Leordina, păstoria peste credincioșii greco-catolici preotul Emil Fucec, unul dintre participanții maramureșeni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, atunci preot în Sârbi.

Mai mult „avut” cu necazurile și mult mai experimentat, preotul petrovean, în raportul său, întocmit în chiar ajunul de Crăciun (24 decembrie 1944, relatează: „În 29 august noaptea s-au prezentat doi jandarmi la casa parohială și m-au provocat pe subsemnatul ca titular al parohiei că au ordin ca imediat să mă ridic e și să mă escorteze. I-am întrebat că de la cine au ordin? La care au răspuns că e secret și așa m-a ridicat și cu escortă m-a dus la mănăstirea Moiseiului, unde am aflat alți frați și pe mulți mai mulți dintre românii noștri închiși sub paza

⁹ *Ibidem*, f. 5.

¹⁰ *Ibidem*, f. 6.

¹¹ *Ibidem*, f. 7.

soldaților și jandarmilor unguri. Acolo am stat sub paza lor șase zile. În acest interval soldații unguri, în comuna Petrova, mi-au furat vreo 7000 kg. fân.

După șase zile am fost ridicat și de aici de jandarmi și trimis la pretura din Vișeu de Sus. Aici pretorele plășii mi-a făcut cunoscut că prin grația subprefectului județului Maramureș, sunt lăsat la parohie dar voi fi sub controlul jandarmilor de acolo și nu am voie să comunic cu nime, să îmi părăsesc comuna, având jandarmii ordin că dacă voi vorbi cu cineva sau voi părăsi casa afară de funcțiile preoțești, imediat să mă ridice din nou. Din 1 septembrie am stat sub controlul jandarmilor (...). În 20 septembrie s-au prezentat din nou jandarmii și m-au ridicat, având ordin din nou să mă ridice din parohie, să mă supun ordinului. La prezentarea jandarmilor eram în pat bolnav, le-am spus că, bolnav nu pot merge. Era de față chiar medicul comunei, cari le-a răspuns că nu pot fi transportat. Acest medic, de origine român, cu numele dr. Gheorghe Bob, au eliberat, deși pe lângă amenințările și obiecțiunile jandarmilor, un atestat medical și așa am rămas acasă, dar sub controlul zilnic al jandarmilor”¹².

Descriind cu atâta lux de amănunte starea de spirit ce-l domina, preotul petrovean, povestește, în continuare, episodul menit al aresta și poate al ucide, așa cum i se întâmplase preotului ucrainean din satul vecin, Bistra.

Un pic mai norocos dar și poate mai înțelept sau, chiar mai isteț, bătrânul preot Fucec își mai varsă năduful: „În 16 octomvrie (1944 – n.n. I.G., D.G.), dintre soldații unguri, dis de dimineață, a intrat în casa parohială din Petrova, un locotenent cu patru soldați, acela care a ridicat și a ucis pe preotul rutean Nahorneac din Bistra și m-a căutat cu cuvintele: unde-i popa valah?

Numai datorită întâmplării, că am presimțit și când au intrat pe poartă am fugit, am scăpat cu viață. Pe sora mea, învățătoarea din localitate, au tratat-o brusc întrebând mereu, unde este popa valah?”¹³.

Scăpând de teroarea horthysto-fascistă, agresat și amenințat de unguri, atât el cât și familia sa, onoratul preotul Emil Fucec, nu a avut parte de alt tratament, nici din partea trupelor „nevelitoare” rusești. Dimpotrivă: „În 16 octomvrie, în aceeași zi apoi, au sosit în comună trupele armatei ruse cari nevelind peste comună au jefuit iarăși. Au luat din căși veșminte, alimente, bucate, tot ce a fost de valoare. Au luat porci, cai, vite! Au dat și pe la casa parohială în mai multe rânduri, jefuind ce au mai aflat! Au distrus tot, au distrus arhiva parohială, aruncând toate actele prin ocol, în noroi, căutând după banii bisericii. Matriculele și registrele le-am păstrat, ascunzându-le în o groapă în biserică, asemenea banii bisericii”¹⁴.

Referitor la uciderea preotului ruten din Bistra, crimă enunțată și de confratele vecin din Petrova, din spirit de obiectivitate istorică am apelat la registrele de stare civilă, existente la Primăria Bistra. În registrul cu „Decedați”

¹² *Ibidem*, f.13.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

(1910-1945), la fila 27, la poziția 39, pe 19 octombrie 1944, este înregistrat decesul lui Nehorniak Eugen Marian, preot greco-catolic, de 33 de ani, „împușcat de trupele germano-maghiare în retragere”, în localitatea Valea Vișeuului. La rubrica „Declaranților”, nu apare nimeni, dovadă că această însemnare seacă, strict funcționărească, a fost făcută de către notarul de atunci al comunei, din obligații stricte de serviciu.

Lăsând în dreapta coloanei de înaintare, pitoreasca dar rănita vale a Vișeuului, în drumul lor spre Sighet, sovieticii străbat drumul peste dealul Hera, ale cărui poduri (podețe) erau minate toate; așa că deplasarea a fost anevoioasă, grea și ocolitoare, până în localitatea de etnie ucrainieni Rona de Sus. Urmărindu-i îndeaproape pe nemți și unguri, la un moment dat, datorită unei banale, dar nefericite întâmplări (câțiva neisprăviți se distrau aruncând grenade de pe un pod, case explodau), cei ce se retrăgeau au ripostat crezând că sunt atacați și reperând coloana sovietică, au ocolit o patrulă de cercetași, reușind săucidă un militar sovietic.

Sub nr. 58/1945, răspunzând adresei protopopiale nr. 633/215/1945, preotul Eugen Lazăr, din Rona de Jos, sat mic românesc, scria: „Zilele de vitregie s-au accentuat cu 23 august 1944 și în parohia Rona de Jos, tot ce a fost românesc s-a desprețuit, vorbele de batjocură la adresa părohienilor s-au înmulțit, teama, nesiguranța din minut în minut a crescut, au început arestările, împreună cu credinciosul Nan Petru au fost arestați și duși la lagărul Slatina, reținuți 8 zile”¹⁵.

Raportul întocmit și semnat de preotul paroh doar la data de 19 mai 1945, cu precizarea de „m.p.”, nu intră în detalii foarte multe în continuare, ba mai mult, denotă o ușoară neîncredere sau chiar regret profund, aproape filozofic existențial: „În timp armatele s-au retras din Carpați, jafurile sub forme rechizitorii, la ordinea de zi. Credincioșii, avutul ce-l puteau salva, l-au deplasat în dealuri. Codrul a fost plin de femei și copii. S-au apropiat zilele de răscruce. Zilele de 17-18 oct. zile grele, unguri și nemți au ocupat poziții în și împrejurul comunei. Rușii atacă, 2 zile și 2 nopți de groază, 5 răniți din populația civilă și mai multe case avariate.

Fiind casa parohială lângă drumul principal de retragere, cu întreaga mea familie am părăsit localul parohial, retrăgându-mă la margine de sat și cu o mare mulțime de credincioși am așteptat deznodământul, rugând pe Dumnezeu, Domnul cu noi a fost, am trecut cu bine”¹⁶.

Preoții cu instrucția făcută pe timpul Austro-Ungariei, (aspect foarte bine relevat, până și după desenul literelor, specific paleografiei maghiare medievale târzii), fiind mult influențați și de ideologiile național-țărăniști și național-liberale profund antisovietice, aveau o atitudine cel puțin circumspectă față de ruși, mai ales aici în nord unde, pe alocuri, câte un sat românesc, se întâmpla să fie

¹⁵ Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, Fond. Protopopiatul greco-catolic Sighet, d. 1/1945, f. 18.

¹⁶ *Ibidem*, f. 18 v.

înconjurat de sate ucrainiene: „Gustând din rodul războiului mondial, nemții și ungurii s-au retras. *Trupele de ocupație*, rușii, (s.l.n. – I.G., D.G.), au intrat. Iar neliniște și mai ales după retragerea jandarmeriei române, parohia Rona de Jos, în mijlocul satelor neromânești a fost ținta furtunilor politice din Maramurăș. Populația mult a suferit, una zi de liniște n-a fost! Nesiguranța pare crescândă. Primarul, Nan Ion, cade jertfă, l-a împușcat în localul primăriei, scriind la masă, fără nici o vină! Credincioșii n-au decepționat, tot aceiași au fost, nu s-au abținut de la gândul – dreptate!”¹⁷. Precizăm că primarul român a fost ucis mișelește de către milițienii lui Ivan Odoviciuc, aventurierul, ucrainean care se instalase la Sighet și care a reușit să alipească o parte a Maramureșului, ce a mai rămas, la Ucraina Subcarpatică, din februarie, până în 9 aprilie 1945.

Un alt traseu urmat de o altă coloană sovietică este cel care străbătea Valea Izei, de la izvor, până la Sighet. Cu regret trebuie să precizăm că din Protopopiatul Iza-Dragomirești, care cuprindea localitățile din bazinul superior al Văii Izei, nu avem, la această dată, documente de acest gen, vom poposi istoriografic, așa dar, asupra însemnărilor preotului Mihail Hotea din Bârsana, comuna cea mai din amonte, pe Iza, din Protopopiatul Sighet.

Cu mai mult curaj și poate, mai hotărât să îndure orice privațiuni pentru crezul său național, parohul din Bârsana se referă, în raportul său din 3 mai 1945, sub nr. 68/1945, la toată perioada scurtă de la 25 august 1944 și până la data consemnării, lapidar, concis, dar suficient de elocvent: „La 23 August 1944, noaptea, subsemnatul împreună cu Vasile Bologa, învățător, am fost ridicați de jandarmii unguri și duși la postul de aici, iar în ziua de 26 August 1944, sub escortă, duși la pretura Ocna Șugatag, unde am fost închiși, ținuți zece (10) zile. Eliberați, am fost puși sub domiciliu forțat. La 13-14 octombrie autoritățile și poliția părăsesc Bârsana, armata germană și maghiară în retragere, iau tot ce pot, noroc că poporul a plecat la pădure și ascunzișuri, au mânuit cea mai bună parte din averea mobilă.

La 16 oct. seara au intrat armata roșie în Bârsana, prin lupte i-au alungat pe germani până la Oncești. În ziua de 17, când preotul era la sfârșitul Liturghiei, au ținut biserica cu 4 proiectile, dar Domnul ne-a salvat biserica și casa parohială cu neînsemnate stricăciuni, doar școala ne-au stricat-o armata ungară, că aceasta nu se mai poate folosi (înțelege edificiu școală confesională)”¹⁸.

Cu mult amar în suflet, aproape ca o incantație, vrednicul preot continuă, referindu-se și la episodul „Ivan Odoviciuc”, în care s-a implicat cu mult curaj, în fruntea enoriașilor săi care au mers cu sutele, să dezrobească Sighetul, de sub ucrainieni: „Jertfele câte le-au adus populația mult pe de ajuns cunoscute și aceleași pe tot locul. Am rezistat și suportăm totul cu încredere și nădejde în D-zeu. Am fost mântuiți de un și mai mare rău.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 16.

Cât timp era stăpânirea ucraineană a suferit mult populația și îndeosebi intelectualii, în frunte cu preoții noștri închiși, jefuiți, bătuți, chiar și un copil al meu cu soția-i, sosiți de la Timișoara, au fost închiși și ținuți o lună la Penitenciarul din Sighet. Am scăpat de urgența lor. Domnul ne va apăra. Românul în România Nouă”¹⁹.

La 18 mai 1945 „cu fiască supunere”, preotul Nicolae Negruțiu, din Nănești, satul vecin cu Bârsana, exprimând un punct mai apropiat de ceea ce se prefigura a deveni istoria politică a acestor locuri, de pe poziții oarecum mai puțin antisovietice dimpotrivă, raporta: „Cu referire la ordinul Nr. 633 din 16 aprilie 1945 și al Preaveneratului Ordinariat Nr. 2910/1945, am onoarea a Vă raporta că în Parohia Nănești, după data de 23 August 1944, retrăgându-se trupele germano-maghiare, au jefuit populația de vite, căruțe și textile: totodată, cu acest prilej a fost împușcat un bărbat de 22 ani.

După retragere trupele germano-maghiare, s-au stabilit pe poziții în comuna vecină, Oncești, iar în acest timp sosind trupele Armatei Roșii, s-au stabilit pe poziții în această comună. După un timp de șase ore, s-a deschis atacul, fiind război în toată regula (s.l.n. – I.G., D.G.) fără să fie victime în rândul populației civile, decât câteva case au fost avariate mai mult sau în parte. Acest război a durat din seara zilei de 16 Octomvrie 1944, până în dimineața zilei de 18 Octomvrie 1944, când armata germano-maghiară a fost pusă pe fugă, iar armata roșie a înaintat cu repezeală. În timpul războiului, armata roșie a fost alimentată cu toate cele necesare – alimente, îmbrăcăminte și căruțe.

După toate acestea populația a fost calmă și s-a restabilit viața normală, așteptând cu mult dor să se realipească Ardealul la patria mamă, conform convenției de armistițiu”²⁰.

Preotul Vasile Godja din parohia Oncești, localitate vecină, din aval, pe Iza cu Năneștiul raportează aceleași evenimente ca și confratele său din Nănești, iar suprapunerea aceasta de informații ne face să credem că au fost întocmite împreună rapoartele atât pentru cele două sate denumite mai sus, cât și pentru localitatea Valea Porcului, pentru care raportează tot Godja Vasile din Nănești, subliniind că nemții și unguri în retragere „n-au făcut mari stricăciuni decât mărunte, în ceea ce privește găini și ouă și fân”²¹.

Din trunchiul coloanei principale, ce prelua practic satele de pe Valea Izei, începând din amonte, am arătat și mai sus, s-a desprins o coloană mai mică și care, s-a abătut în stânga direcției de înaintare, de atac și eliberare astfel încât să străbată întreg teritoriul locuit, până sub Munții Gutâi.

În funcție de cultura lor, de experiența și de curajul ce-l aveau, și mai ales în funcție de data la care sunt întocmite rapoartele, acestea sunt mai obiective sau mai circumspete în atitudine atât față de germani și unguri care după ce s-au

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, f. 22.

²¹ Ibidem, f. 20.

comportat, ca militar, destul de civilizat peste patru ani de zile, la retragere au săvârșit atrocități comparabile cu cele mai odioase, ale întregului război. O la fel de controversată atitudine se remarcă și față de trupele Armatei Roșii.

În primul raport întocmit la 26 aprilie 1945, preotul Emil Luran, din Sârbi, face referire doar la retragerea germanilor și ungarilor și la prezența imediată a rușilor, fiind destul de neutru în atitudine și fără a se referi la evenimentele așa zisului „regim Odoviciuc”, care era tocmai în desfășurare;

„1. Îndată după încheierea armistițiului între Uniunea Sovietică și România (nu între Puterile Aliate – precizarea noastră I.G., D.G.), preotul din această parohie a fost arestat de autoritățile maghiare și duși de jandarmi în lagărul de la Ocna Șugatag, unde au fost ținuți aproape trei săptămâni, apoi a fost pus la „domiciliu forțat”, până la data când Ungurii și Nemții au părăsit teritoriul Maramureșean.

Din 25 septembrie până în 6 Octombrie, pe teritoriul parohiei au stat foarte mulți Nemți și Unguri.

Mulți locuitori au avut mari pagube în fânațe și alimente.

Apropiindu-se frontul, populația a fost foarte neliniștită zile și nopți de-a rândul. După retragerea forțelor germane, la câteva ceasuri numai, au apărut trupe rusești. Lupte pe teritoriul parohiei Sârbi n-au fost. Populația totuși a fost îngrozită de multul bubuiturilor de tunuri și mine cari se auzeau zile și nopți întregi în apropiere. După ce frontul s-a îndepărtat, parohia a fost liniștită afară de mici răzburări împotriva conducătorilor de ieri ai comunei”²².

Dat fiind faptul că în raportul înaintat sub nr. 27/1945, preotul Emil Luran nu a făcut referire și la cele petrecute în timpul evenimentelor provocate de Ivan Odoviciuc și acoliții săi, fiind somat în acest sens, la 2 mai 1945, fața bisericească revine cu o scurtă prezentare a acelor vremuri de cumplită încercare pentru românii maramureșeni, scriind: „În 7 Martie c., indivizi necunoscuți au intrat în casa parohială și cari au fost înarmați cu arme și grenade și m-au ridicat de la domiciliu la ora 12 noaptea, purtându-mă de la poliție, până am ajuns la închisoare unde m-au ținut 6 săptămâni, *gustând iad pe pământ* (s.l.n. I.G., D.G.). Împreună cu mine au fost și primarul Demian Vasile și Sima Ion, locuitori din Sârbi, cu cari am fost deodată eliberați de autoritățile românești”²³.

Într-un raport mai amplu și mai bine elaborat, cuprinzând 8 puncte, preotul Alexandru Rusu, din Văleni, sub nr. 39/1945, la 30 aprilie 1945, referindu-se și la suferințele îndurate de el, folosește persoana a treia, la fel ca și cel din Sârbi, împăcându-se cu situația parcă, dar consemnând cu scrupulozitate totul, referitor la cele trei evenimente mai importante din toamna anului 1944, până în primăvara 1945.

²² *Ibidem*, f. 29.

²³ *Ibidem*, f. 28.

Aproape impersonal, referitor la sfârșitul administrației horthyste, preot administrator nota, pe cuprinsul a 5 puncte: „Întâmplându-se în 23 August 1944 alianța dintre Rusia și România, autoritățile locale maghiare au ridicat pe învățătorul din Văleni, Pop Gheorghe, ducându-l în arest la Ocna Șugatag, iar preotului local i s-a pus în vedere să nu-și părăsească domiciliul.

2. În după masa aceleași zile au ridicat de la preot, nu și de la învățătorul maghiar, aparatul de Radio, cu toate anexele, neprimindu-l înapoi deloc.

3. La o săptămână, fanaticii maghiari au ridicat acuză împotriva preotului local de a fi saboteur și ar submina interesele maghiare militare, fapt pentru care a fost ridicat în 2 rânduri, făcându-i-se proces din partea preotului pl(asei) Șugatag.

4. Apropiindu-se timpul evacuării, jandarmii și funcționarii maghiari au ridicat cu forța vreo 10 perechi cai cu trăsură, silind proprietarii să le transporte bagajele, dintre care 5 perechi au întors, iar restul nu se știe unde sunt.

5. În ziua de 14 oct. 1944, parohia a fost ocupată de trupele nemțești în retragere, cari mai mult sau mai puțin au jefuit comuna. Parohia din partea lor nu a avut pierderi, decât preotul și câțiva locuitori”²⁴.

Cu foarte mult realism și deosebit de corect, preotul descrie la punctele „6” și „7” scenariul groaznic al prezenței rușilor cât și haosul pe care l-au creat, haos întreținut și amplificat, apoi de către chiar unii locuitori ai comunei.

6. „În ziua de 17 oct. dimineața, scăpând de nemți, ajungem a fi pod de trecere a armatelor rusești. În această zi, de dimineață s-au ridicat câțiva cai și căruțe, rămânând ca în noaptea următoare, de către trupele târzielnice și răzlețe, să se purceadă la ridicarea obiectelor de valoare economică precum și îmbrăcămînți, porci, alimente etc. Mai mare păgubire s-a întâmplat la parohie, de unde preotul a fost alungat. După ce s-a luat tot ce a fost de valoare și util preotului – car, hamuri, alimente, conservele, haine ș.a. m(d), s-a distrus în mare parte hârțiile arhivei, rupându-se hârțiile din matricola Botezaților a a. 1907-1937, spărgând lada bisericii, luându-i conținutul de 1200 P.bancnote, lăsând doar banii mărunți”²⁵.

Descriind cu de-amănuntul pagubele suferite, preotul apreciază că în timp ce toți și-ar fi dorit o „limpezire” a evenimentelor, s-a întâmplat ceva la fel de groaznic, ce amenința chiar „ființa națională” a românilor maramureșeni: „Orizontul pe care îl vedeam în față a fi limpede s-a înnourat prin acțiunea cunoscută din Maramureș, urmând din nou arestări. Din Văleni a fost arestată miliția locală cu consiliul comunal, cari, totuși, după trei zile de arest au fost eliberați. În răstimpul până la ocuparea din partea autorităților române nu a fost săptămână în care pe lângă ceea ce se crea oficios, din partea organelor legitime militare de 2-3 ori soldații, câte 2-3, fără vreo autorizație în scris au luat când

²⁴ *Ibidem*, f. 27.

²⁵ *Ibidem*.

cerșind, când amenințând – alimente de tot felul precum și beutură. Azi se pare că această manevră s-a terminat. A rămas în schimb groaza și frica printre locuitori, adusă de cetele civile înarmate cari fură din câmp ori de la case vite, oi, întâmplându-se chiar răniri mortale”²⁶.

Cu onestitate de preot și acribie de scrib, raportează despre cele trei evenimente mai importante, petrecute în parohia Călinești, preotul de aici, mult onoratul Ion Huzău, la 28 aprilie 1945. Referitor la calvarul ultimelor luni, petrecut cu horthyștii, acesta consemna: „Timpul de după 23 August, în Călinești ca și-n alte părți, a fost un timp de mari nădejdi și de grele încercări.

În 25 August, preotul local, spre disperarea enoriașilor, a fost ridicat de la locuință și transportat în lagărul de arestare de la Ocna Șugatag, unde a fost reținut cu ceilalți colegi 11 zile. Eliberat, a fost pus la domiciliu forțat la locuință, până la retragerea autorităților maghiare.

În lipsa preotului și învățătorului – care a împărțășit aceeași soartă – turma credincioasă a fost ispășită de multe vise urâte și streine de neam și credința ei.

Jandarm ca funcționar (notar, perceptor, învățător) au început propaganda nefastă contra bisericii și neamului nostru. Cu amenințări disperate, au îngrozit enoriașii noștri sub a căror teroare au luat drumul codrului, unde s-au simțit mai adăpostiți ca-n căminele lor”²⁷.

Cvasireportajul de război se fixează, apoi, asupra momentului venirii rușilor: „În luna octomvrie a intrat în comună o armată maghiară, fugărită de pe frontul de Răsărit (în paranteză un cuvânt indescifrabil n.n. I.G., D.G.) a staționat puțin în comună, fiind alungată de o armată nemțească.

Aceasta a cantonat la noi până în ziua de 16 Octomvrie, când a trebuit să se retragă de teama rușilor.

Când a staționat în comună, au jefuit enoriașii de mai multe bunuri ca: fân, ovăz, porci grași, vreo 4 vaci, multe păsări de curte, câțiva cai și boi.

În 17 a lunii Octomvrie, pe la orele 9³⁰, au intrat în comună armatele rusești; pedestri, călări și căruțe, trecând spre Ocna Șugatag... (punctele aparțin documentului – n.n. I.G., D.G.).

Și-așa și-au urmat șirul mai bine de o lună de zile. Din când în când apoi mai trecea câte o caravană de căruțe (15-80) de vehicule civile – maramureșeni și năsăudeni – trase de boi și cai, încărcate cu alimente și muniții.

Câțiva (cuvinte lipsă) ai noștri, cărciumarul i-au petrecut pe drumuri, transportând armatele roșii, lăsându-și de multe ori vitele și căruțele.

În drumul lor apoi și-au însușit de la săteni multe vite de jug, cai și căruțe. Ba din când în când grupe de soldați, cari se dedau drept ofițeri, intrau în casele credincioșilor forțând ușile în miez de noapte și se dedau la jafuri și acte de imoralitate, sub amenințările armei²⁸.

²⁶ *Ibidem*, f. 27 v.

²⁷ *Ibidem*, f. 23.

²⁸ *Ibidem*, f. 22 și 23 v.

Descriind, în continuare, aproape inventariind pagubele materiale de la casa parohială, văduva de învățător – Cupcea Ion, precum și, la modul mai general, cele ale parohienilor insistând asupra sărăciei ce amenința să se acutizeze și datorită vremii nefavorabile, preotul se referă sentențios la evenimentele imediat următoare: „Moralul credincioșilor e zdruncinat de ceea ce le-a fost să vadă, în acest timp, – războiul și felul de viață al acestor oameni.

Sinistre gânduri le-au adus apoi mișcarea ucraineană din Februarie C., îndeosebi după arestarea tainică a primarului comunei, care, nici azi nu s-a reîntors încă.

Și azi, oamenii trăiesc în nesiguranță”²⁹.

În timp ce din raportul întocmit de Ion Hazău din Călinești, se desprinde o atitudine profund antisovietică, colegul acestuia din satul Budești, preotul Petru Perșe, se eschivează în a raporta despre nemți și unguri dar și despre sovietici și se rezumă în a fi relativ neutru, doar achitându-și obligațiile strict funcționărești, referindu-se exclusiv la cel de-al treilea subiect: „II. În 9 Martie 1945 au fost ridicați noaptea de la locuința lor 8 credincioși și duși la Sighet, la închisoare. Aceștia sunt: 1. Chira Gheorghe – notar, 2. Ciceu Petru – secretar, 3. Marinca Ștefan – dobioc, 6. Berinde Gheorghe, 7. Ciuc Gheorghe, 8. Bud Ioan – curator.

Afară de Chira Gheorghe notar și Ciceu Petru secretar – care au fost deportați de la Sighet într-un loc necunoscut – ceilalți s-au întors în ziua de 18 Aprilie 1945”³⁰.

Cu toate că la o privire de ansamblu, ușor facilă aproape toți preoții descriu același tablou dramatic, „variațiuni pe aceeași temă”, totuși unele nuanțe asupra cărora dorim să insistăm, nu fac decât să sporească valoarea și integralitatea respectivului tablou.

Sub nr. 21/1945, la data de 19 mai 1945, preotul Petru Bologa, din Breb, înainta un tablou foarte detaliat referitor la cele trei evenimente, plasându-se și el, tot într-un plan al discreției și modestiei, vorbind despre sine la persoana a treia, deși a fost un lider de mare autoritate, al acelor clipe decisive. Cu mult curaj și patriotism nemăsurat temerarul preot scria: „În seara zilei de 24 August 1944, adm(inistratorul) parohial de aici (adică el, preotul Petru Bologa – n.n. I.G., D.G.) a fost arestat de jandarmii unguri și transportat în lagărul de internați politici dela Ocnașugatag. Acolo a fost ținut până în ziua de 4 Septembrie, când a fost eliberat, dar pus sub domiciliu forțat, fără permisiunea de a părăsi locuința, nici măcar pentru provederea bolnavilor. Din această cauză mai mulți bolnavi au fost provediați prin On.Petru Perșe, parohul din Budești.

În intervalul de timp ce a urmat zilei de 23 August 1944, mai multor parohieni li s-au dresat acte, fiind dați în judecată Cons.De Războiul din Kassa, pentru motivul că s-au sustras dela munca de folos obștesc. Li s-a permis – însă –

²⁹ *Ibidem*, f. 23 v.

³⁰ *Ibidem*., f. 24.

libertatea, dacă vor declara că preotul i-a îndemnat «să nu mai asculte ordinele ungurești, căci și așa, nu peste mult, vin Români». Fără să ajungă la nevoia de a declara așa cum li se credea, respectivii au scăpat de pedeapsă, datorită împrejurărilor și evenimentelor ce au urmat.

Cât privește rechiziționările și chemările la muncă, s-a observat îndată un îndoit zel din partea autorităților maghiare, precum mai intensă a fost și urmărirea parohienilor cari au reușit să fugă de la companiile de muncă, cari erau retrase în lăuntru țării ungurești³¹.

Fără a fi prosovietic, confirmând în parte, prin atitudine, zvonul rămas să reverbereze în conștiința urmașilor, inclusiv a celor direcți, de neam, cum că ar fi fost un apropiat al serviciilor speciale românești, referindu-se la episodul venirii sovieticilor, controversatul preot se dovedește a fi mai puțin patetic, în relatarea sa: „După ce au plecat autoritățile maghiare, venirea armatei sovietice s-a întâmplat fără nici un incident, însă rechiziționările vehiculelor și a vitelor de tracțiune a fost făcută pe o scară mai mare, luându-se aproximativ 30 perechi de cai și vre-o 15-20 căruțe, uneori dela oamenii cei mai săraci și cu familie mai numeroasă; nimeni până acum n-a primit nici o despăgubire”³².

Indiferent câtor delațiuni ulterioare a trebuit să le facă față, preotul Vasile Bologa și-a câștigat un loc de cinste în memoria maramureșenilor, mai ales datorită rolului jucat în confruntarea cu Ivan Odoviciuc și acoliții săi. Păstrând o doză de modestie, apreciem noi foarte mare, atitudinea lor profund patriotică și de mare curaj, rezultă și din descrierea făcută de chiar acesta, vizavi de dramaticile confruntări politice, de la Sighet și de la Podul de Piatră de la Vadul Izei, militare: „În afară de acestea nimic special ce ar interesa numai parohia aceasta nu s-a întâmplat, până la data de 21 Febr. a.c. când preotul acestei parohii, împreună cu prim curatorul și încă doi parohieni au făcut din delegația (de 120) ce s-a prezentat – la Sighet – în audiență la Reprezentantul Comisiei aliate de control pt. aplicarea armistițiului (maior Zaharcenco) protestând contra faptului că, – peste voința poporului maramureșean și neglijându-se cele mai elementare principii democratice – s-a decretat alipirea Maramureșului, altei țări decât România!

Acestei manifestări i-a urmat cea din 5 Martie a.c. când, pe lângă preot au mai participat cca. 200 parohieni, la adunarea de protest contra scoaterii Maramureșului dintre granițele românești. După această ultimă încercare de manifestare a voinței libere a poporului maramureșean, a urmat prigoana pe care au întreprins-o bandele înarmate și iresponsabile ale ucrainenilor, împotriva unor preoți, învățători, alți intelectuali sau țărani frunțași maramureșeni.

În decursul acestei prigoane și anume în ziua de 8 Martie a.c., soldați ruși și milițieni ucrainieni, au încercat să aresteze pe preotul local și negăsindu-l au

³¹ *Ibidem*, f. 26.

³² *Ibidem*.

devastat casa parohială, biroul parohial, luând printre altele lămpă și obiectele de valoare ale familiei preotului precum și suma de 2540 pengi = 68.580 lei, bani oficiali ai bisericii, respective ai preotului.

În intervalul de timp ce a urmat până la 1 Aprilie a.c. a fost liniște, la acea dată s-a repetat exact scena dela 8 Martie, cu acelaș scop = arestarea preotului și a familiei lui, dar și de astă dată, descinderea a rămas fără rezultat³³.

Undeva pe șaua dealului ce desparte Valea Cosăului de Valea Mării se găsește localitatea Ocna Șugătag, un vechi nod de comunicații rutiere. Dezvoltată în convență cu mărimea exploatării sării, localitatea era centru de plasă, la data de referință. Raportul preotului de aici, Mihail Lazăr, se referă la toate evenimentele, nu numai la cele care îi privesc direct pe enoriașii săi. Ca atare la 27 aprilie 1945, sub nr. 29/1945, administratorul parohial își începe radiografierea perioadei referindu-se, oarecum la cadrul general, la epocă: „În 23.VIII.1944, încheindu-se *armistițiul româno-rus* (s.l.n. – I.G., D.G.), situația românilor din Ardealul de Nord s-a agravat. Poporul maghiar și de data aceasta își arăta bestialitatea. Primele măsuri: arestarea intelectualilor români. În seara zilei de 24.VIII, a fost arestat preotul local împreună cu On. V.Cupcea, iar a 2-a zi sunt aduși: I.Rednic – învă., On Petru Bologa, M.On. M.Rednic – protopop, Iuliu Ardelean – paroh, On. Emil Luran, On. I.M. Drăguș, Gh. Pop – învă., V.Bologa – învă. Gh. Andreica – învă. și V.Ciceu.

În prima zi nu ni s-a permis a celebra Sf.Liturghie.

Tot timpul cât am fost arestați ni s-a interzis și mărturisirea credincioșilor. După o săptămână de arest preotului local i s-a dat domiciliul forțat – 6 săptămâni – în timp ce nimănui nu era permis ca să-l viziteze.

În 1.XI. Ungurii depun armele, crezând că *ostilitățile între Unguri și Ruși vor înceta* (s.l.n. – I.G., D.G.), dar preluând comanda trupelor un oarecare Szálány, să începe retragerea trupelor maghiare-germane, populația trecând prin clipe de groază, știind că nemții în retragere sunt pregătiți ca să devasteze și să aprindă comuna³⁴.

Datorită elementului maghiar preponderent existent în localitate, retragerea a avut loc fără a se executa scenariul devastator, existent în planurile militare.

Poate nedrept puțin, preotul narează de pe poziții ușor influențat de ideologiile de clasă, episodul venirii rușilor: „Cu ziua de 17.XI, sosesc trupele rusești – cu mulți – adevărat potop și luând tot ce găseau în cale. *La primărie arborează drapelul roșu* (s.l.n. – I.G., D.G.). În câteva zile Sf. Liturghie s-a celebrat fără sunetul clopotelor.

Două săptămâni de groază până când au sosit jandarmii români, când apoi ne-am simțit liberi și stăpâni în țara noastră.

³³ *Ibidem*, f. 26 și 26 v.

³⁴ *Ibidem*, f. 25.

În decursul trecerii trupelor rusești, credincioșii mei din Hoteni au suferit mult întrucât li s-au luat vite, căruțe (de) fân, alimente ș.a. Cu ce mai aveau s-au refugiat prin munți”³⁵.

Observator fin al întregii panorame evenimentiale din toamna anului 1944 și apoi din iarna și primăvara ce a urmat, preotul surprinde până la detaliu, frământările interetnice din acest punct strategic, cu element maghiar preponderent dar care, de teama românilor răzbunători, preferau o administrație ucraineană, oricum mai îndepărtată și de stânga politică.

Lăsându-l pe preot să-și facă datoria pentru istorie, putem citi: „Situția s-a agravat odată cu retragerea legiunii de jandarmi, întrucât gărzile puse de Sfatul Național Român, au fost înlocuite cu gărzi ungurești, cari crezând că a sosit timpul pentru reînființarea statului lui Arpad, amenințau pe români.

Funcționarii români sunt înlocuiți cu elemente maghiare, fără pregătire și puși în posturi de conducere, devenind niște elemente de tortură pentru bietul român.

În lipsa unei conduceri românești, ungurii din localitate au fost la Sighet – în 2 rânduri – manifestând pentru Ucraina. Obrăznicia lor determinase și pe ceilalți Unguri ca să se poarte atât de urât cu Românii.

Pentru că Românii satelor din jur au voit să mute pretura la Călinești, Ungurii au cerut concursul G.P.U.-ului din Sighet și urmarea a fost arestarea primarului din Călinești care adus aici a fost rău maltratat.

În acest timp primarul și preotul din loc. au fost păziți de către soldați.

Planuindu-se manifestația Românilor din județ pe ziua de 5.III. au fost arestați Pr.Emil Luran și notarul Gh.Chira, aduși la miliția din loc., au fost interogați și pe urmă bătuți.

Românii rămân umiliți și după data aceasta.

Bucurie mare stăpânește inimile Românilor odată cu preluarea administrației de către autoritățile românești. În localitate au sosit conducătorul A.A.M.-ului, Dl. V. Chirilă – inginer și I.Tite – primpretor, precum și Banca Națională Română cu Gh.Creangă”³⁶.

Aflate lateral-stânga atât față de direcția de retragere a trupelor germano-maghiare cât și față de cea de înaintare a celor rusești, satele de pe Valea Marei și de la confluența Cosăului cu acest râu istoric, au fost oarecum ferite, reușind să consemneze doar evenimente mai puțin dramatice. Rămânând în cuprinsul plajei de obiectivitate pe care ne-o permite discreția documentului scris constatăm, totuși, că preoții de pe această rută sunt mult mai zgârciți în relatarea situației, aruncând într-o zonă de apreciere neînsemnată.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, f. 25 și 25 v.

Preotul din Desești, care administra și filia Crăcești (azi Mara) raporta, la 13 mai 1945, că: „În parohia Desești, după data de 23 august 1944 și până în ziua de azi, în legătură cu situația de războiu, nu s-a întâmplat nimic deosebit”³⁷.

Răspunzând în aceeași notă de superficial și derizoriu și preotul Gavril Iurka din Hărnițești, consemnează că, de la 23 august 1944 și până la 25 aprilie 1945, în parohia sa „n-a fost nici un eveniment mai însemnat”³⁸.

La 17 mai 1945, răspunzând unui ordin de revenire nr. 633/1945, al protopopiatului Sighet, preotul Iuliu Ardelean din Sațșugătag, se dovedește de nerecunoscut în atitudine, adoptând o poziție mai mult elegantă, decât realistă, oricum fiind contrară cu modul său de viață anterior, mereu în fruntea unor evenimente cu caracter național, antihorthyst și antisovietic.

Adoptând un ton aproape neutru, în câteva fraze radiografiază toate cele trei evenimente, despre care, în alte împrejurări, ar fi scris volume întregi: „Între credincioșii din Sațșugătag, apropierea frontului a pricinuit neliniște. Locuitorii, datorită măsurilor de prevedere ascunzându-și bunurile în păduri n-au putut fi jefuiți, cum s-a întâmplat în alte comune, de către trupele de retragere germano-maghiare.

Trupele aliate ruse în trecere prin comună s-au aprovizionat cu de ale traiului și cu vehicule de la locuitori ce a pricinuit unora și pagube mai însemnate.

În noaptea de 4 Martie, subsemnatul am fost arestat de G.P.U. și am fost ținut în închisoare 45 de zile, unde în repetate rânduri am fost bătut și chinuit. În noaptea arestării, mi-au prădat și casa, ridicând obiecte mai de preț și suma de 784 P”³⁹.

Antoniou Huban, administratorul din Giulești, comună de mare prestigiu istoric, la 26 aprilie 1945, întocmește un raport, la fel de inert, în doar câteva rânduri: „Administrația maghiară s-a retras fără să facă vreun rău populației.

Tot așa și trupele Axei, afară de câteva rechiziții.

Armata Roșie a stat în comună mai multe zile rechiziționând mai în mare măsură.

Biserica n-a suferit nici o pagubă materială.

În urma frontului, din cauza explozivelor rămase au murit 1 bărbat și 1 copil, alții 2 copii, alegându-se cu stricăciuni în corp”⁴⁰.

Același preot, Anton Huban, întocmește un raport aproape elegant, didactic, la 27 aprilie 1945 și despre parohia Berbești, reținând: „După data de 23 August 1944, armata maghiară s-a retras, făcând unele rechiziționări.

Trupele Axei au stat în comună timp de 3 zile în care timp au distrus un pod de fier peste apa «Mara», cu explozibile, au cauzat stricăciuni la mai multe

³⁷ *Ibidem*, f. 8.

³⁸ *Ibidem*, f. 3.

³⁹ *Ibidem*, f. 30.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 31.

case, 3 dintre ele fiind și aprinse. La retragere au luat cu dânsii, mai multe vite de la populație și alte lucruri.

Armata Roșie a trecut liniștită prin comună făcând doar câteva rechiziționări.

La data de 5 Martie 1945, preotul local Octavian Pop, a fost deținut sub acuză politică, împreună cu mai mulți români. O parte din aceștia au fost eliberați, iar preotul, cu încă 2 români, au fost duși la Ungvar, neștiindu-se nimic de soarta lor.

În timpul deținerii preotului, persoane necunoscute, în uniformă militară, făcând percheziție la casa parohială au spart lada bisericii, luând circa 2000 pengei⁴¹.

Vasile Cipeea, administratorul parohial al Fereștilor și Corneștilor, raportează, la fel de timorat, credem noi, că „mulțumită Domnului, după 23 August 1944, în afară de *mici pagube provocate – parțial unități rusești – în trecere*, nu putem semnala nimic (sublinierea aparține documentului – n.n. I.G., D.G.)⁴².

Sighetul – „locul cetate”, „locul dintre ape” sau „locul de adunare, de târg”, reprezenta, în toamna anului 1944, un teritoriu mult râvnit de cele trei naționalități comparabile ca număr: români, maghiari, ucraineni; după ce etnia majoritară interbelică, evreii, a fost extrasă din peisaj, cu forcepsul istoriei, mănuit de horthysm, în primăvara și vara anului 1944, râvnit, în continuare, de unguri, dorit de români dar și de către ucraineni, plasați acum de zeița Clio, sub umbrela ocrotitoare a Sovietelor, Sighetul era teatrul de confruntări al tendințelor de stăpânire a celor trei nații dar și a celor trei state.

Mult mai responsabil față de cuvântul scris, asumându-și, de pe poziția de lider, imperativele vremii sale, protopopol de Sighet, Mult Onoratul Titus Berinde a realizat, în două rapoarte elaborate, un tablou veridic al realităților acelor zile de referință. Fără să cadă în banal sau patetic, nici măcar în subiectiv – apreciem noi, păstrându-și însă fiorul nobil-patriotic, ierarhul sighetean, sub nr. 607/1944, la 13 noiembrie 1944, într-un raport conclusiv, nota: „Înainte de toate trebuie să comunic că, începând cu data de 23 August, n-am avut posibilitatea să țin în curent pe Excelența Voastră cu evenimentele, fiind de la acea dată și până în 18 Octombrie când închis, când la domiciliu forțat, în ambele cazuri însă fără permisiunea de a putea comunica cu cineva în scris sau verbal.

După comunicarea *armistițiului* (s.l.n. – I.G., D.G.) la radio în dimineața zilei de 24 August, 22 din intelectualii din Sighet au fost arestați. Aceștia sunt: preoții Titus Berinde și Gavril Godja, apoi mirenii: Dr. Petre Mihali, Ștef Vasile contabil, Gheorghe Sfătu contabil, Radu Vasile funcționar, Dr. Eugen Salcă medic, Dr. Bota Grigore avocat, dr. Bota Gheorghe avocat, Oros Gheorghe

⁴¹ *Ibidem*, f. 32.

⁴² *Ibidem*, f. 9.

avocat, Nistor Vasile proprietar, Laslo Paul funcționar, Tite Ioan contabil, Bilțiu Ioan Dăncuș profesor, Epure Iuliu profesor, D-na Epure, Iusco Gheorghe avocat, Bota Ștefan penzionar, Dr. Ioan Kovats avocat. Cu ocazia arestării noastre ni s-a spus că în urma evenimentelor din România suntem considerați ca ostateci. Notez că pe subsemnatul și pe On.Gavril Godja ne-a trimis acasă, cu domiciliu forțat, respectiv arest de casă, fiindcă autoritățile au socotit că s-ar naște resenz în urma arestării noastre”⁴³.

Continuându-și raportul, protopopul sighetean redă în detaliu, uneori, calvarul trăit de românii sigheteni, în toamna anului 1944, dar și incertitudinile care-i bântuiau pe unguri, care au preferat să înfrunte orice pericol, refugiindu-se în Ungaria (mai ales funcționarii) decât să-i aștepte pe ruși și pe români. Diversitatea scenariilor prefigurate era halucinantă; în timp ce românii, într-o primă fază, au fost încolonați să fie luați ostatici, la Budapesta, renunțându-se la „intervenția mai mult decât energetică” la acest plan, a maghiarilor autohtoni, autoritatea maghiară, prin persoana prefectului și prin deputatul dr. Székeli Akos au încercat să obțină de la români, într-o primă fază, declarații de fidelitate, iar apoi doar un tratament mai îngăduitor.

Fin observator al sinistrului spectacol amplificat odată cu 9 octombrie când, la Sighet „a erupt panica” datorită faptului că „rușii au ajuns pe vârful Carpaților”, protopopul consemnează, cu acuratețe de cronicar: „Exodul populației maghiare, care mai bine dorea să înfrunte orice greutate de transport decât să aștepte pe români sau ruși, a fost mare. Un mare număr de funcționari a părăsit orașul între condiții cât se poate de jalnice.

Pe încetul armatei maghiare și germanii au început a se retrage, iar noi a trebuit să vedem și să trăim toate ororile unei retrageri grabnice. Zilele de 15, 16 și 17 Octombrie au fost zile de groază. Ostașii maghiari au început să spargă prăvăliile și în timp de un ceas patima furtului s-a generalizat. Toate străzile erau pline de ostași maghiari și germani, cari cu baionete și alte instrumente, spărgeau ușile și geamurile prăvăliilor și jefuiau cu o patimă de nedescris. Nu mi-am putut închipui vreodată, că popoare civilizate să se poată deda la o asemenea pustiire.

După jaf, care a atins foarte dureros și populația noastră, care a rămas fără vite și fără bucate, a început focul. Tăciunari germani și maghiari, au început să dea foc clădirilor mai însemnate din oraș. Au fost incendiate 30 de clădiri, între care și impozanta clădire a liceului reformat”⁴⁴.

Păstrându-se sursa de informare, rămânând doar la acest document, deși, protopopul, sub nr. 16/1945, datat (tot documentul este redactat la mașina de scris – 15 februarie 1945 – evident o greșeală deoarece narează și episodul din 5 martie același an – n.n. – I.G., D.G., vom reda, în continuare, descrierea primului contact cu rușii: „În ziua de 18 Octomvrie ariergărzile germane au mai rămas în

⁴³ *Idem*, d.1/1944, f. 2.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 4.

oraș și au încercat să facă o rezistență vie trupelor rusești care înaintau. Cu sufletul împietrit am așteptat rezultatul acestui duel, care a decurs chiar în fașa casei parohiale. Am ținut ca să văd această luptă, deci am stat acasă și am fost un privitor retras al acestei înțeleștări, care a sfârșit prin alungarea nemților.

Trupele rusești, cari au asediat orașul, au continuat strângerea din prăvălii și de la particulari a lucrurilor, ce brumă a mai rămas”⁴⁵.

Fără să incriminăm, departe de noi gândul de a judeca atitudinea ezitantă, concesivă a protopopului Titus Berinde, din lunile ianuarie și februarie 1945, din timpul pertractărilor cu ucrainenii, subliniem totuși că interesat a-și conserva o imagine mai eroică despre sine, a evitat acele momente, referindu-se doar la chestiuni generale și la confruntarea dintre români și ucraineni, din 5 martie 1945.

Cu bucurie și înțelepciune, încercatul protopop mai consemnează: „În sfârșit ne-am văzut eliberați de cotropitorii maghiari.

După trei luni de libertate, în care micile potlogării săvârșite de o seamă de ostași, s-au pierdut în valul de bucurie, că ne vedem din nou stăpâni în acest județ, a urmat tristul capitol al încercării ucrainene.

Ziua de 5 Martie 1945 va fi zi de jale în sufletul Maramureșului pentru totdeauna. În această zi populația județului, în dorul de a-și manifesta dorința neadormită, că vrea să trăiască într-o Românie, a organizat un meeting, care s-a terminat cu moartea a doi participanți, uciși de cei ce doreau pe aceste plaiuri pur românești, stăpânire străină.

În această zi au fost arestați 120 persoane de conducere din județ. Suferința acestora nu se poate descrie. După patru săptămâni, acești oameni chinuți în modul cel mai barbar au fost eliberați, cu excepția câtorva care au fost transportați la închisoarea din Uzhorod unde sunt și azi. Aceștia sunt: 1. Iulie Epure profesor, 2. Paul Laslo fostul șef al Poliției, Vasile Paul teolog absolvent, Octavian Pop preot în Berbești, Gheorghe Chira notar în Budești, Dumitru Roman învățător Berbești, Mihai Radu notar Berbești, Gheorghe Andreica primarul din Călinești (eliberat ulterior)”⁴⁶.

În aval de Sighet, pe Tisa, la numai 5 km de Sighet, retragerea trupelor germano-maghiare și confruntarea acestora cu subunitățile rusești următoare, este consemnată doar de către preotul Gheorghe Moldovan, din Sarasău. La 10 mai 1945, sub nr. 76/1945, acesta relatează lapidar: „...retragerea trupelor germano-maghiare cu mica rezistență de 2 zile pe teritoriul satului, având 6 morți, credincioși ai parohiei, rechiziționarea de vite trăgătoare și căruțe.

2. Organizarea partidului comunist în ziua de 25.12.1944.

3. Jefuirea așazișilor boieri”⁴⁷.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Idem*, d.1/1945, f. 35 v.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 17.

Asumându-și cu responsabilitate istorică, evenimentele sfârșitului celui de-al doilea război mondial, desfășurate în Maramureș, într-un teritoriu atât de disputat, slujitorii altarelor maramureșene, prin documentele lor mărturisitoare, dar care se constituie și în adevărate manifeste de credință, reușesc să zdruncine măcar, percepția comună, eronată despre mitul așa-ziselor „armate și națiuni civilizatoare”. În funcție de cât erau de stăpâniți de curente ideologice politice, cu mai mult sau mai puțină obiectivitate, aceștia reușesc să surprindă și evoluția/involuția trupelor Armatei Roșii de la „armata eliberatoare”, la cea de „armată de ocupație”. Fiind important din punct de vedere strategico-militar, teritoriul Maramureșului a cântărit mai mult în tabla de valori ale celor ce născociau scenariu, fiind întreținute tensiunile interetnice prin zvonuri de revenire a administrației ungare sau, de alipire chiar, la Ucraina Subcarpatică, între februarie – 9 aprilie 1945. Având în vedere întregul arsenal de informații istorice referitor la „episodul Odoviciuc”, putem conchide că aici s-au născut și elaborat o parte din premisele viitorului război rece.

GREEK-CATHOLIC PRIESTS' REPORTS ON RETREATING OF GERMAN-HUNGARIAN TROOPS, ENTERING RED ARMY SUBUNITS IN MARAMURESH RESPECTIVELY, AND ON „ODOVICIUC REGIMEN”

(Summary)

Beginning with the 15th october 1944, the branches of the 40th Soviet Army, belonged the second Ukrainian front, coming up in Historical Maramureș from Bistrița. In just four days the all territory was forrwed along by the principall rute.

In the document that we are concerning, the reports of greco-catholic priests from Sighet Prothopopiat is described the way that the hostages was welcomed, their struggles, but specially their behavior of winners. In very city they was welcomed with enjoy and hope, because they were the conquers, the liberating army. In their honor the population was made up sometimes small ceremonies.

Because they have the mentality of winners, (in some reports they was described like the „occupation armies”), some solders made up a few mistakes: requisitions of cartfuls, horses, foods, drinks, clothes, any valuable object etc. Some documents contents dates concerning the criminal acts, rapes etc. From the point of view of the greco-catholics priests that was the incestuous acts.

Concerning the documentary treasure there is reference about „Odoviciuc system”, the tentative of annex the Historical Maramureș to the Subcarpathian Ukraine (between 20 January - 9 April 1945), and the dignity opposition of Romanians (approximate 10000 people) who encircled the Sighet with the price of two dead people.